

Kivonatolt jegyzet

a Magyar Néprajz 8. kötetben és Tátrai Zsuzsanna- Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások kötete alapján

MÁJUS 1.

Májusfaállítás szokása:

- A magyar nyelvterület nagy részén **május 1-jére virradó éjszaka állították**, illetve állítják a májusfát. Másik jeles alkalma pünkösöd.
- A május elsején állított fákat pedig sokfelé éppen **pünkösdkor bontják le**.
- A májusfa, a zöld ág a **természet megújulásának a szimbóluma**, és legtöbb esetben az **udvarlási szándék bizonyítéka, szerelmi ajándék** is.
- A magyar nyelvterületen a májusfa-állításnak 2 jellegzetes formája ismert: az egyik a lányos házakhoz vitt májusfa, a másik a középületek, kocsmák előtt felállított májusfa.
- A májusfák beszerzése mindkét esetben a mindenkori **legények, legénybandák feladata**. A májusfának alapvetően 2 változata van: kivágott, sudár, esetenként kérgétől megtisztított fa, melynek csak a tetején hagyták meg a lombját, vagy virágzó, zöldellő gallyak, ágak. A magyar nyelvterületen a májusfák tájanként változó típusba sorolhatók, így Nyugat-Magyarországon a letisztított kérgű fa, tetején lombbal, vagy magas póznára erősített zöld ág, az Alföldön többnyire kisebb, egészében felhasznált fa a jellemző. Északkelet-Magyarországon is ehhez az utóbbihoz hasonló módon készítik a májfát, de újabban terjed a virágcsokor, illetve a virágkosár ajándékozása. A csehszlovákiai magyar adatok magas fákra, az erdélyiek azonban inkább zöld ágakra utalnak.
- A fákkal kapcsolatosan kétféle követelmény lehetett: **sudár, magas** legyen vagy **fiatal, zsenge**. Az ágak pedig **zöldek** vagy **virágosak**. A helyi lehetőségeknek megfelelően változik a fa fajtája, mely lehetett nyárfa, nyírfa, fenyőfa, fűzfa, virágzó cseresznyeág, meggyág, orgona stb.
- A 15. századtól kezdődően szólnak forrásaink a májusfa állításáról, a szokás bizonyára régebbi.
- A májusfa **eredetéről** és már a 19. században is meglévő változatairól az alábbiakat olvashatjuk: „Minden év május elsején a falukban, városokban, sok épület előtt lehet leszúrva látni virító zöld levelű, ágasbogas, karcsú, magas fákat, melyeken virágok, szalagok, déli gyümölcsök, italok, fűzerek stb. díszelnek. Falvakon nőtlen ifjak kedveseik ablaka előtt állítják fel május 1-ső napján virradóra a májusfát; városokban ma már csak a mészárosok emelnek ily fákat a tőlük húst hordó fehérnép számára. A májusfáról azt írják, hogy sz. Jakab és sz. Fülöp, midőn térítgetni jártak, útítársuk lett Valburga nevű szűz hajadon; ezt ebbeli cselekvényéért a pogányok tisztátalan személynek nyilvánították, s rágalmazták. A leány azonban, hogy elűzze a gúnyolódókat, elővette vándorbotját, letúzta a földre, előtte letérdepelt, imádkozott, s erre alig múlt el egy-két óra, midőn a pogányok szeme láttára leszúrt bot kizöldült. Ez volt sz. Jakab apostol napja virradójára (május 1-én). Nőtlen ifjak ez időtől ez okon szoktak magas zöldfát jó magaviseletű hajadonok ablaka előtt felállítani, még pedig ha lehet észrevétlenül. Ma már májusfa helyett egy csokor szép virág is megteszi a kellő hatást” (Résző Ensel 1867: 198).
- A lányok számára állított májusfát többnyire **titokban** szerezték be és állították fel. A májusfa állítását évszázadok óta tiltják a hatóságok az erdők és tulajdonosaik védelmében. A fát általában éjszaka vágják ki, lopták az erdőről, de volt, ahol fizettek, illetve fizetnek érte. A Zemplén megyei Rudabányácsról több kilométerre is elmentek

a legények a fáért. Sárkeresztesen az első világháború előtt éjszaka, sötétben két patakon át hozták a fát, de a két világháború között már vették az erdőből a fekete- vagy lucfenyő.

- Az alábbiakban a lányoknak állított májusfa néhány **táji változatát** mutatjuk be. Ezek a leírások egyúttal utalnak a szokás változására is.
- Csépan a májusfa virágos ecetfa vagy fűzfa lehetett. Színes papírszalagokkal díszítették. Kapura vagy kútgémre tették. Titokban csinálták, hogy ne vegyék észre, a negyvenes években csokoládét, narancsot is kötöttek rá. A májusfát vagy májusi gallyat világosig **őrizni kellett**, hogy a vetélytársak el ne vigyék. A két háború között divatba jött a szerenád, az éjjelizene május elsején. Nagykőrösön amelyik lánynak már volt udvarlója, az május 1-jén kapott májusfát. Leggyakrabban nyárfa volt, de állítottak vadkörtét, orgonát, vadpiszkét is. A fákra színes papírszalagokat akasztottak. Ezután szerenádokat adtak, amit a lánynak fogadni illett egy szál gyufa meggyújtásával. A szerenádokat követően a lány kiment és borral kínálta a legényeket.
- A Tápió menti falvakban a májusfaállítás időpontja a közelmúlt évtizedeiben került május elsejére, korábban pünkösdkor volt szokásban. A májusfa fűzfa vagy nyárfa. Szalagokkal, esetleg üveggel díszítették. Egyes legények titokban állították a fát, mások viszont bekopogtak és énekeltek:

Kelj fel rózsám itt a májfa

jó éjszakát, vigyázz rája!

(Barna 1985b: 787)

- A lányok viselkedése is szinte falvanként változott. Volt, aki kiment és megkínálta a legényt. Tápiószentmártonban a májfa kerülő szalagokat a lány kölcsönözte a legénynek. Általában az udvarló legény vitte, de egyes községekben a legények a rokon lányoknak is állítottak májusfát. Heves megyében a harmincas években alakult ki az a szokás, hogy májusfa helyett virágkosarat küldenek, újabban már a postással. Egerbocson például az első világháború idején az eladó lányoknak 12–15 méter magas gyertyánfát, a kislányoknak gallyakat állítottak (Bakó 1966).
- Ajakon a májusfát a tornához támasztotta az udvarló legény. A lány azzal jelezte, hogy jó szívvvel veszi az ajándékot, hogy három szál gyufát gyújtott. A legény ottmaradt a májufára vigyázni, nehogy ellopják bosszúból vagy tréfából. Szilva-, alma-, fűzfa lehetett a májusfa, a lényeg az volt, hogy ne legyen száraz. Kendőt, csokoládét, almát, cukrot aggatott rá a legény az 1930-as években.
- Május elsején Hajdúdorogon is szokás volt a májusfaállítás. Újabban virágcsokrot juttat el a legény a választottjának, sőt májusfa nélkül is éjjelizenét ad. A beregi Tiszaháton a húszas években még állítottak a lányoknak májusfát, melyet pántlikákkal díszítettek fel. Később azután már csak éjjelizene volt szokásban, és az udvarló legény virágcsokrot küldött.

- Medvesalján a legények a lányos ház udvarára ásták be a fát, melyet régebben fejre való kendővel, zsebkendővel is díszítettek. Újabban a komoly udvarlótól virágkosarat kapnak a lányok, és csak kisebb fiúk állítanak májusfát.
- Palóc, barkó vidéken kedvelt májfahordó ének almágyi változata az alábbi:

Hallottátok-e már hírét,
Külső Jancsi legénységét,
Fűrészsel vágja ja májfát,
Hogy ne hallja kopogását.

Fel-felveti a vállára,
Viszi Kati udvarába.
Kelj fel Kati, itt a májfa.
Jóéccakát, vigyázz rája.

Felkel Kati az ágyából,
Kendőt keres a ládából.
Itt van anyám, kösse rája,
Száz forint ennek az ára.

(Kotics 1986: 94)

- A legény a lánynak titokban állított májusfát Topolyán is. A fát a legény előre feldíszítette szalagokkal, kendővel, cukorral, fésűvel, tükörrel stb. A legények vetélkedtek, hogy ki tud szebb májusfát díszíteni. Ha két legény is udvarolt a lánynak, őrizni kellett a fát, hogy a másik el ne lopja.
- A Drávaszögben májusfát állítanak a lányos házak elé, a kocsmá elé, és a kislányoknak is. Májusfának füzet vagy nyárfát állítanak. Szalagokkal díszítik, esetleg üveg is kerül rá. A fa magassága és formája a legény érzelmeit mutatja. A fákat a hónap utolsó napján ássák ki, azok, akik felállították. A fa állításakor és kivételekor egyaránt megvendégelik a legényeket.
- Kalotaszeg falvaiban az első világháború előtt szokás volt a *zöldelés* vagy *zöldágazás*, május elsejére virradó éjszaka. A zöld ágat minden díszítés nélkül a lányok kapujára vagy kerítésére tűzték. Ma már csak a komolyabb udvarló hoz a távoli erdőről virágos nyírfát, a többiek fűzfát állítanak. A második világháború óta nagyobb méreteket ölt a nyírfágállítás szokása. **Általában mindenki kap, s nagy szégyen, ha valaki kimarad.** Haragból, bosszúból tövisbokrot tesznek a kapura. A második világháború óta Bogártelkén már nem gallyakat tesznek az ajtóra vagy a kerítésre, hanem méteres fákat. Minden lánynak visznek, a szeretőjüknek 5–10 fát is állítanak. Néhány éve még a pólyásoknak is raknak egy-két ágat. Számba lehet venni, hány lány van a faluban a legkisebektől az eladókig. Egyes falvakban, így Bogártelkén és Darócon minden lány nyírfát kap, Inaktelkén csak a kiválasztottnak jár, a többiek bükkfát kapnak.
- Mint a példák is mutatják, egyes helyeken díszítették a fákat szalaggal, üveg itallal, esetleg különféle ajándékokkal, másutt azonban díszítetlenül helyezték el. **Helyi**

hagyományok alakították azt a szokást is, hogy csak egyes lányok kaptak, vagy a falu minden leánya. A májusfa díszait néhol a leány adta, de sokfelé a legények ajándéka volt. A májusfaállítás szokása még az utóbbi évtizedekben is **változó, alakuló hagyomány**, a fát sok esetben virágcsozor, sőt virágkosár helyettesíti. A májusfaállításhoz kapcsolódott, sőt néhol helyettesíti a szerenádadás. A legényeket attól függően, hogy titokban állították a fát, vagy sem, megvendégelték. A lányoknak állított fa kidöntésére vonatkozóan is változatosak az adatok az ünnepélyes kivételtől az elszáradásig otthagyt májusfáig.

- Szokolyán a májusfa felállítása után megvendégelték a legényeket, de általánosabb volt, különösen ahol titokban állították, hogy a **fa kidöntésekor** rendeztek kisebb **multságot**. Például Garaboncon és Pötrétén (Zala m.) a felállítás után egy-két héttel multságot rendeztek a fa tövében. Eleken a hatvanas években is zeneszóval, tánccal döntötték ki a májusfát a lányos háznál.
- A lányok számára állított **májusfa korábbi jelentéstartalma elhomályosulóban van**. A Nyitra vidéki falvakban a századfordulón a **nagylányság elismerését** jelentette. **Ettől kezdve mehettek bálba, táncmultságra, s udvarolhattak nekik a legények**. Más leírások arra utalnak, hogy a májusfa a falu leányainak különleges megbecsülését vagy éppen lenézését fejezte ki. Az 1930-as években Mezőkövesden a matyó lányok közül csak az ún. „híres lányok” kaptak májusfát, akiket a legények legjobban kedveltek és tiszteltek. Hajdúböszörményben is **dicsőségnek számított**, ha egy lány májusfát kapott. Nagydobronyban a rossz hírű lánynak kiszáradt gallyra fazekat, rongydarabokat aggattak. Erdőhorvátiban karóra húzott lókoponyát vagy tojáshéjból készült láncot vittek májusfa helyett. A májusfa a **komoly udvarlási szándék jele** volt. Például az egyeki legények számára a karácsony, a József-napi búcsú után a május elseje jelentette a harmadik alkalmat komoly szándékaik bizonyítására. Volt olyan falu is, ahol csak az eljegyzés előtt állók vagy eljegyzettek vittek májusfát. Például Bolyk községben a májusfát pünkösdkor megújították, s ilyenkor a legény a lánynak egy ruhára való anyagot adott, a leány pedig inget és zsebkendőt ajándékozott jövődöbeljének.
- A májusfa másik típusa a közösségi májfa, melyet középületek, kocsmák elé állítanak. Sokfelé, ahol a két szokás együttesen élt, újabban már csak az utóbbit gyakorolják. Például Sárkeresztesen a kocsmák elé állították a fát, a hetvenes években a tsz-iroda elé is, de már 1945 óta nem állítanak a lányok udvarára.
- Topolyán akác, nyárfa és bodzafa volt a májusfa. Közös májusfát állítottak a munkások vagy a cselédek, ahol dolgoztak vagy szolgáltak. A község háza előtt állt a tisztviselőké és mindenkié. Állítottak útkereszteződésekben, nagyobb tanyákon, kocsmák elé is. A májusfára színes papírt és selyemszalagokat kötöztek. Került rá ital és édesség. A birtokon vagy a téglagyárban a tulajdonos zenészekről is gondoskodott. A község háza előtt felállított fánál rézfúvósok zenéltek. A májusfa a hónap végéig maradt a helyén. Topolyán a húszas években először a város központjából szorult ki a májusfa, a harmincas évektől tiltották. Legtovább a téglagyári munkások állítottak májusfát. 1945 után is állítottak néhányszor közös májusfát, magas fenyőt, melynek csak a tetején hagyták meg a zöldet. Színes szalagokkal, itallal díszítették, csokoládék is voltak rákötözve. Aki le tudta hozni róla, azé lett.
- A közös májusfák kidöntése járt együtt általában nagyobb ünnepélyességgel, táncmultsággal. **A májusfa ledöntésének szertartásos mozzanata volt a fa**

körültáncolása, a májusfára mászás. Különösen nehéz volt a lehúzott kérgű, magas fát megmászni. Azé lett a tetejére erősített ital, akinek ez sikerült. Gyakran megtréfálták egymást azzal, hogy az üvegbe paprikás vizet tettek. Vágfarkasdon pünkösdkor bontották le a fát táncmultság keretében. Dunapatajon május végén ugyancsak táncmultsággal döntötték ki a fát. Kiskunhalason május utolsó vasárnapja volt erre az alkalom. A kidöntés előtt táncoltak alatta.

- A magyar nyelvterületen a májusfára vonatkozó adatokból, leírásokból megállapítható, hogy a két világháború közti időszakban a Dunántúlra a középkorban, kocsma elé állított közösségi fák voltak a jellemzők, és ritkábban állították a lányos házak udvarára. Az alföldi és északkelet-magyarországi, valamint az erdélyi adatok elsősorban a nagylányoknak szerelmi ajándékként állított fákról tudósítanak. Mára azonban megváltozott a helyzet. A jövőbeni kutatás feladata a szokás további alakulásának felmérése. A hagyományos paraszti életben a májusfa jellegzetes példa az egyén és közösség kapcsolatára. A fa kivágása, a faluba való behozatala, többnyire még annak a megbeszélése is, hogy ki kinek viszi, az egy korosztályba tartozó legények, legénybandák feladata volt. Amennyiben a fát a lányoknak vitték, ez egyéni érzelmeket fejezett ki, de egyúttal a közösség számára is jelzés volt. Jelezte a lány magaviseletét, a legények értékítéletét. A lányok számára az udvarlás jele és szerelmi ajándék, amit megfelelő módon kellett viszonzni. A közös multság alkalmát is jelentette. A pünkösdi szokások vizsgálatánál még visszatérünk a májusfaállítás helyi változataira.
- Május elsejéhez néhány *időjárásjósló*, földműveléssel kapcsolatos és egyéb hiedelem kapcsolódott. E nap időjárása mutatja, milyen lesz a jövő tél. A Mura-vidéken nem ajánlatos borsót vetni, ellenben a szlavóniaiak kendervetésre alkalmas időpontnak tartották. Az ezen a napon köpült vaját *Fülöp-Jakab vajának* nevezték, és fülfájás ellen kenték a fülüket vele Turán. Jászdózsán úgy vélték, hogy sűrűbb lesz a tej, ha május 1-jei harmatot adnak a jószágnak. Szeged környékén régi hiedelem szerint bodzával díszítették a házat a boszorkányok ellen.
- Május elseje a **munkásosztály nemzetközi ünnepe**. Hazánkban először 1890-ben rendeztek május elseji felvonulást Budapesten. A felvonulást követő utcabálok, majálisok, a felvonulásokon szereplő májusfák hagyományos tavaszi szokáselemeket őriznek.

PÜNKÖSD

- Pünkösöd neve a görög pentekosztész 'ötvenedik' szóból származik, ugyanis ez az ünnep a húsvétot követő **50. napra** esik.
- Pünkösöd a húsvét függvényében **mozgó ünnep**, május 10-e és június 13-a között.
- Pünkösöd ünnepét a keresztény egyház annak emlékére tartja, hogy **Jézus mennybemenetele után a Szentlélek szállt az apostolokra**.
- A magyar pünkösdi szokások a keresztény ünnephez kapcsolódnak ugyan, de mint az alábbi tiltó rendelkezések is bizonyítják, számos olyan szokás és hiedelem őrződött meg, melyek legfeljebb csak az elnevezésükben köthetők pünkösödhöz, például a csetneki zsinat határozata 1594-ben tiltotta a pünkösdi királyválasztást, táncot és játékokat. Az 1692-ből származó csíkkozmási tiltás így szólt: „Eleitől fogva régi időben is mindenkor tilalma volt a sátoros ünnepeken való táncolásnak, királynéasszony ültetésnek, mely pogányoktól maradt szokás ezután is tilalmas.” 1770-ben Tessedik Sámuel arról számolt be, hogy megszüntették a májusi fák bevitelét a templomba

pünkösdkor, mert a gazdák legszebb gyümölcsfáikat láthatták ott kivagdosva. A tiltások jellegzetes pünkösdi szokásokra vonatkoznak: pünkösdi királyválasztás, pünkösdi királynéjárás, pünkösdi zöldágazás, májusfa, valamint pünkösdi multságok, táncok, játékok. A pünkösdi szokások történeti rétegeiről Dömötör Tekla és Bálint Sándor munkáiban olvashatunk bővebben (Dömötör T. 1964a: 111–138; Bálint S. 1976: 336–345).

- **Búcsújárónap:** Csíksomlyón, Máriaradnán, Vodnicán, Andocson, Ferencszálláson, Mátraverebélyen. Néhány helyen a pünkösdi búcsú elvesztette jelentőségét, Ferencszálláson, Csíksomlyón azonban máig erre a búcsúra zarándokolnak el a legtöbben.
- Krisztus mennybemenetele után az apostolok, Mária és a legközelebbi tanítványok közösen ünnepelték meg pünkösdt: „Amikor pedig eljött a pünkösöd napja, és mindnyájan együtt voltak ugyanazon a helyen, hirtelen hatalmas szélrohamhoz hasonló zúgás támadt az égből, amely betöltötte az egész házat, ahol ültek. Majd valami lángnyelvek jelentek meg előttük, amelyek széteszlottak és leszálltak mindegyikükre. Mindnyájan megteltek Szentlélekkel, és különféle nyelveken kezdtek el beszélni; úgy, ahogyan a Lélek adta nekik, hogy szóljanak.” (Ap.Csel.2.1-7.) A Jeruzsálemben tartózkodók meglepődve vették észre, hogy amit az apostolok beszélnek, ki-ki a maga nyelvén érti. Előállott Szent Péter és prédikálni kezdett. Beszédének hatására sokan megtértek, és belőlük alakultak az első keresztény gyülekezetek. Pünkösöd tehát az egyház születésnapja.
- A középkorban a szél zúgását, ami a Szentlélek eljövetelét előzte meg, kürtökkel, harsonákkal utánozták. A „tüzes nyelveket” pedig égő kócok dobálásával, amelyeket a templom padlásáról eresztettek a hívek közé. Csíkdelnén (Csík vm.) a Szentlélek jelképeként fehér galambot repítettek szabadon a mise alatt. (Bálint S. 1976:342-343)

PÜNKÖSDI KIRÁLY

- A pünkösdi királyválasztásról a **középkor óta** vannak adataink.
- A 17. század végén és a 18. század elején a huszárezredekben „**májuskirályt**” választottak.
- Magyarországon a 16. században már ismert volt a **pünkösdi királyság múló, értéktelen voltára utaló szólás: „Rövid, mint a pünkösdi királyság”**. A többnyire **lóversennyel** vagy más **ügyességi próbával** választott pünkösdi király **hatalma egy évig tartott**.
- A 19. századi szokásgyűjtemény részletesen közöl egy lovasversennyel történő pünkösdi királyválasztást a Dunántúlról. A győztest és lovát virágokkal és szomorúfüzágakkal borították be. „Egy évig azután őt nevezik pünkösdi királynak. Nem kell pedig hinni, hogy ez csak valami üres cím. Járnak emellé hatalmas kiváltságok. A pünkösdi király **egy évig minden lakodalomba, ünnepélyre, mulatságra hivatalos, minden kocsmában ingyen rovása van, amit elfogyaszt, fizeti a község, lovát, marháját tartoznak a társai őrizni, s ha netán valami apró vétséget követne el, azért testi büntetéssel nem illetik**. Ilyen nagy úr a pünkösdi király egy álló évig” (Résző Ensel 1867: 217).
- A 19. századihoz hasonló módon választottak pünkösdi királyt Pusztaszemesen az 1940-es években. A győztest és lovát virággal borították. Végigvágatott az utcán, utána tíz-húsz fős lovas kísérte. A lovak nyakán csengő csörgő volt, kanászostorral durrogattak, rikongattak, kurjongattak.
- Salgótarjánban ugyancsak a második világháború idején a pünkösdi királyjelölteknek 5–6 kilométeres távon kellett lovagolniuk, fejükön félig telt borosüveggel táncolni úgy,

hogya a teremben méterenként borosüvegek voltak letéve. Akinek sikerült, az lett a pünkösdi király, első a mulatságban, vezető a legénybíró-választásban.

- Nádudvaron a lovasversenyt tekézés és birkózás egészítette ki. A versenyek győztese lett a pünkösdi király. A bálteremben letettek egy csokor pünkösdirózsát a padlóra, azon kellett áthajolnia, és a legények sorra rácsaptak a fenekére. Azután annyit ihatott, amennyit bírt. Majd a legényavatás következett, mely szintén veréssel járt. A legényavatás lényege az volt, hogy ettől kezdve udvarolhatott, járhatott kocsmába, bálba.
- A Csallóközben, Szapon a pünkösdi királyválasztásról nincs adat, de pünkösdi volt a **legényavatás ideje**: „Minden tizenhét éves leginnek be köllött magát körösztötetni a legények közé; A legin fizetett 5–10 liter bort, ótán választott magának körösztépát. A körösztépa utánno megkörösztüte, leöntötte a fejit kevés borraa. Aki nem kírté, hogy leginnyé avassák nem mehetett a kocsmába” (Marczell 1985: 45).
- A pünkösdi királyválasztásnak is – mint a legtöbb népszokásnak – **van gyermekjáték-változata**, az alábbit a Zemplén megyei Cigádon jegyezték le: A fiúgyerekek gallyakat dugdostak le a porba, két fiút befogtak lónak és hajtották a gallyak között és körül, miközben énekelték a „Mi van ma, mi van ma...” kezdetű jellegzetes pünkösdlő éneket.
- A múlt századi adatok még szólnak pünkösdi király- és királynéválasztásról nagylányok és legények köréből: „A szokás mai gyakorlata, kétségtelenül már sok lényeges feledésével, mint az különösen a palócoknál Nógrád, Hont, Gömörben és Csallóközben kisebb nagyobb különbséggel divatozik, tudomásomra ebből áll: pünkösdi napján, gyakrabban csupán pünkösdhétfőn az ifjúság a délutáni tánc és zene előtt választ maga közül, és pedig a legények külön egy királyt, s a leányok is egy királynőt, amaz az ünnepély feje és rendezője, emez díszé, az ünnepélyes öltözék, szalagok, kendők s virágkoszorú tétetik, kezükbe virágokkal díszesített királyi pálca adatik, olykor azonban ezt, a király által rendelt szolga viszi előttük; ehhez a leány arca fehér lepellel elkendőztetik, karjára virágokkal telt kosarat tűz, s ha az adandó ajándékok sokasága megkivánná, ilyeneket visznek utána kiválasztott szolgáléanyai is; végre négy lehámozott fehér botocskára köttetik egy nagy piros tarka kendő négy vége, s mennyezetkint vitetik felettük négy leány által; az egészet kézenfogózdva kört alakított legények és leányok táncoló serege veszi körül, s megkezdik a táncot a falu kocsmája, a király v. királynő háza előtt, honnét a menet házról-házra folytatattik, minden ház előtt eljárják a körtáncot; mire a ház gazdasszonya kilép, széket téve a ház elé a király és királynőnek a kosarába ajándékot vetve, mi a kosárbóli virághintéssel viszonoztatik, a pünkösdi királyné arca lelepleztetik s az illető pünkösdi ünnepére vonatkozó versek, kísérve többnyire a ház ura s asszonyára, kiktől az ajándékot vevék, alkalmazott szerencsekivánnat s hálálkodással szavaltatnak el, vagy egyhangúan dudolgtatnak, minek ismétlődő zárversei visszhangoztatása közt az egész csoport eljárja a kör- vagy tipegőtáncot” (Ipolyi 1854: 303). A 20. században a pünkösdi király- és királynéválasztás már csak a gyerekek, kisebb lányok körében volt ismert. Ipolyi Arnold a múlt század közepén a leány és legény, valamint a gyerekek pünkösdi szokásának együttes meglétéről írt.

PÜNKÖSDI KIRÁLYNÉJÁRÁS, PÜNKÖSDÖLÉS

- A házról házra járó pünkösdi szokásoknak 2 típusa különíthető el a 20. századi adatok, leírások alapján:
 - az Alföldön és Északkelet-Magyarországon elterjedt pünkösdlés változatai,

- valamint a **dunántúli pünkösdi királynéjárás**, mely sokfelé még az 1960-as években is élő népszokás volt.
- Az Alföldön és Északkelet-Magyarországon a **pünkösdlés táji elnevezései: mimimamázás, mavagyon-járás, mivanma-járás**
- **Általában lányok voltak a szereplői**, de egyes 19. századi változatokban a **legények is** részt vettek a játékban. Házról házra járó csoportok **bekéredzkedés után szavaltak, énekeltek, táncoltak.**
- A **pünkösdlésnek** a szereplők száma, elnevezése és a játék menet alapján **3 jellegzetes típusa, változata** van:
 - Egyes vidékeken a **pünkösdi királynő a központi szereplő, aki ruhájával, díszével is kivált a többiek közül**
 - Másutt a **lakodalmas menet analógiájára menyasszony, vőlegény, vőfély, koszorúslány** szerepelt,
 - s végül előfordult, hogy **nem is választottak megkülönböztetett szereplőket.**
- 1/A. Tarnamérán pünkösdi királyt és királynőt választottak. A lányok fehérbe öltöztek, a legények gyolcsinget, gyolcsgatyát vettek fel, árvalányhajjas kalapban, kislajbiban mentek a lányok után. Táncoltak és énekeltek a házaknál. Pénzt és ennivalót kaptak, amit elosztottak, illetve közösen elfogyasztottak. Énekük:

Mi van ma, mi van
 ma piros pünkösdi napja.
 Holnap lesz, holnap lesz,
 a második napja.
 Királyné pálcája.
 szálljon a házára,
 ha nem a házára,
 az úr asztalára

Lányok ülnek a toronyba,
 arany koszorúba.
 Arra mennek a legények.
 sárga sarkantyúba,
 levennem a süvegemet,
 annak örülnétek.
 Királyné pálcája,
 szálljon a házára,
 ha nem a házára,
 az úr asztalára.

(Papp L. gy. 1958)

- 1/B. Kiskunfélegyházán öten mentek ünneplő ruhában pünkösdőlni. A királyné fején megkülönböztetésül rózsakoszorú volt. A 4 lány virágos kendőt tartott a királynő feje fölé baldachin módjára. A verseket állva mondták, az éneknél párosával forogtak.
- 2/A. A lakodalmas menet mintájára Szegeden a 19. század végén 5 eladó lány járt házról házra pünkösdőlni. Ünneplő ruhát és fejükön rózsakoszorút viseltek. A legkoisebbnek, menyasszonynak vagy királynénak –aki középütt ment- piros kendővel kötötték be a fejét és fehér fátyollal borították le. A két elől haladó egyike a vőlegény, aki ének közben táncolt a királynéval. Hátról a násznagy és a záskos ment, az utóbbi az ajándékokat szedte össze.
- 2/B. A lakodalmas menet mintájára a pünkösdölés egyes változataiban menyasszony és vőlegény szerepelt, de volt, ahol csak a menyasszony vonult a kíséretével. Legtöbbször a „vőlegény” is lány volt. Galgahévízen az 1920-as évek a lányok ünneplőben pünkösdöltek, mimimamáztak. 1920-as években szűnt meg a szokás. Addig a lányok ünnepi öltözetben, a „menyasszony” fehér ruhában és kendőben, fején pártaszerű koszorúval, bal karján hímzett kendővel, jobb kezében virággal ment. A „vőlegény”, aki szintén lány volt, a bal füle mellé piros pünkösdirózsát tűzött. A „főnásznagy” kezében faragott vagy színes papírba csavart botra tűzött zászló volt. Mellette haladt a „kosaras”, aki az adományokat gyűjtötte. Kíséretül még 8–10 lány csatlakozhatott párosával, zászlósan vonultak. Énekük a következő volt:

Mi-mi-ma-ma, mi van ma, piros pünkösdi napja,
 holnap lesz, holnap lesz a második napja.
 András, pajtás, jól megfogd lovadnak
 bokrétás száját,
 zabláját.
 ne tirossa, ne tapossa a pünkösdi rózsát!
 Adjon Isten lassú esőt,
 mossa össze mind a kettőt!
 Dicsértessék a Jézus Krisztus!

(Galgahévíz, Pest m.; MNT II. 196. sz.)

- 3. Az említett harmadik változatra példa a turai leírás, ahol a szokásnak nincsenek megkülönböztetett szereplői: Turán mise után a serdülőkorú lányok és fiúk ugráló tánc lépésekkel mentek házról házra, a ház előtt karéjba állva énekeltek:

Máma van, máma van
 Piros pünkösdi napja.
 Holnap lesz, holnap lesz
 A második napja.
 András, bokrétás jól megfogd
 Lovadnak a zabláját,
 Hogy ne tirossa, hogy ne tapossa
 A pünkösdi rózsát.

Erre mentek a kisasszonyok
Szép gombos ruhába
Beleléptek véletlenül
Pünkösdi rózsába.
András, bokrétás jól megfogd
Lovadnak a zabláját
Hogy el ne tapossa
A pünkösdi rózsát.
(Schram 1972: 73)

- Észak-Bánátban egy vak koldusasszony járt alamizsnát gyűjteni pünkösdkor a jellegzetes énekkel 1915 táján (Katona I. 1983: 89). A mavagyonyjárásnak, minimamázásnak nevezett szokás a Hortobágy környékén már az 1910–1920-as években szintén megszűnt.
- Az alföldi, északkelet-magyarországi pünkösdlők szövegében csak területi egységenként találunk némi hasonlóságot. Sőt, ez sem mindenütt érvényes, mert az Ipoly menti falvakban az egymáshoz közel eső községekből is különböző változatokat jegyeztek le. A jellegzetes kezdősorokhoz: „Mi van ma...” kapcsolódhattak gyermekdalok, leányjátékszöveg-törödékek. Például:

A pünkösdi rózsza,
kihajlott az útra,
szedje föl a menyasszony,
kösse koszorúba.

vagy:

Lányok ülnek a toronyban,
gyöngyös koszorúban.
arra mennek a legények
sárga sarkantyúban.

- A **pünkösdkirályné-járás** a lányok termékenységvarázlással összekötött köszöntője a Dunántúlon.
- **Táji elnevezései: pünkösdjárás, pünkösdköszöntés, cucorkázás.**
- Megkülönböztetett szereplője a **legkisebb, legszebb lány** a pünkösdi királyné vagy más elnevezései szerint: királynéasszony, kiskirályné, cucorka.
- A **szokás 4 fő mozzanatból áll:**
 - többnyire 4 lány házról házra vezet egy kisebbet, a pünkösdi királynét
 - egy házhoz érve az udvaron vagy az ajtó előtt megállnak, a kiskirályné feje felett kendőt feszítenek ki baldachin módjára, vagy betakarják
 - éneklés közben mozdulatlanul állnak, majd körbejárják a királynét, esetleg táncolnak
 - termékenységvarázló mondóka kíséretében felemelik a királynét

- Ezenkívül még a következő mozzanatok járulhatnak a játék menetéhez: virághintés, nevetési tilalom, adománykérés.
- A pütkösdi királynéjárás dunántúli változataiban a szereplők tehát lányok voltak. A szokás lényege pedig a következő: többnyire négy lány házról házra vezetett egy kisebbet, a pütkösdi királynét. A kislány fehér ruhát, fején virágkoszorút viselt, a karján pedig virágszirmokkal teli kosarat vitt. Házról házra jártak. A kis királynő feje fölé piros vagy piros mintás kendőt feszítettek ki baldachin módjára, vagy fátyollal borították be. Éneklés közben mozdulatlanul álltak, vagy lassan körbejárták a királynét. Az ének végeztével többnyire a következő mondóka kíséretében magasra emelték: „Ekkora legyen a kendtek kendere!” Gyakran háromszor is megismételték a felemelését (Tátrai 1977).
- Ha valaki nem szívesen látta őket, gyorsan leguggoltatták a kiskirálynőt, hogy a gazdasszonynak ne nőjön meg a kendere.
- A Csallóközben felöltöztetett bábut hordoztak a pütkösdlők, melyet Dunaszerdahelyen és környékén magasra emeltek, mialatt így kiáltottak: „A kendtek kendere ilyen nagyra nőjön, ni!” Tojást, szalonnát, pénzt kaptak. Az ételeket az egyik háznál elfogyasztották. A szokás eredeti célja, a termékenységvarázslás azonban idővel értelmét veszítette. Az utóbbi években, mikor felemelték a kiskirálynőt, már így kiáltottak: „Ekkora legyen a kiskirályné!” A dunántúli változatokban, ahogy a kendervarázsló szerepe homályosult, úgy vált ez a szokás is ünnepköszöntő, adománykérő szokássá. Az öt kislányhoz csatlakozott a hatodik, a kosaras vagy cigányasszony. Nem vett részt a játékban, csak a végén lépett elő.

Néha szavakban is kifejezték kívánságukat:

Segélje a királynénkat,

Királyné asszonyunkat

Pár tojással, pár kaláccsal,

Pár katonaforintokkal!

(Himod, Győr-Sopron m.; Tátrai Zs. gy. 1967).

- A Győr-Sopron megyei falvakban a kendervarázsló mondóka helyett a kis királynőt nevetetni próbálták. A nevetési tilalomban ősi avatási próbát sejthetünk. Ilyenkor, ha nem nevetett, például azt mondták: „Nem fényes menyecske, hanem királyné!” Ha azonban elnevette magát, azt mondták: „megbűdösült a királyné, nyüves a királyné”.

Vas megyében a jellegzetes szövegváltozat az alábbi:

Elhozta az isten, piros pütkös napját,

Mi is meghordozzuk, királynéasszonykát,

Öreg embereknek csutora borockot,

Öreg asszonyoknak, kemence kalácsot,

Ifjú leányoknak rózsakoszorujok,

Ifjú legényeknek szegfűbokrétájok,

Kisebb gyerekeknek porba való játszás.

Jácintus, jácintus, tarka tulipányos

Hintsetek virágot, az isten fiának,

Nem anyámtul lettem,
Rózsafán termettem,
Piros pünkösdi napján,
Hajnalban születtem.
Akkor kendergyek legyen, hogy még az
esztergyát is megérgye!

(Gyöngyösfalu, Vas m.; Tátrai Zs. gy. 1966)

- A pünkösdi énekszövegek között gyakran szerepel egyházi ének. „A pünkösdi jeles napján, szentlélek isten küldötte...” kezdetű egyházi ének már az 1675-ös Canthus Catholiciben is „régie ének” jelzésű.
- A népzeneutatók megállapítása szerint három jellegzetes pünkösdi dallam ismeretes. A Dunántúlon a „Pünkösdi jeles napján...” egyházi népének és ehhez kapcsolódva vagy nélküle a gyermekdalszerű „Elhozta az isten...” kezdetű ének, míg a palóc vidékeken, az Alföldön is az ugyancsak gyermekdalszerű „Mi van ma, mi van ma...” kezdetű pünkösdi éneket ismerték (Kerényi 1982: 91–92).
- A pünkösdi szövegekben feltűnnek személynevek: András és Szent Erzsébet. Az utóbbira példa az alábbi adománykérő szöveg: „Hugom édes hugom, Szent Erzsébet asszony, Ha váltságos volnék vagy egy pár tojással, vagy egy pár garassal” (Csipkerek, Vas m.). A kutatás feltételezése szerint András II. Endre királlyal azonosítható, Szent Erzsébet pedig a rózsacsodával kapcsolatos legendája miatt került a pünkösdi szövegekbe, miután a pünkösdi közismert jelképe a pünkösdirózsa (Dömötör T. 1964a: 129–131).

ZÖLDÁGJÁRÁS, ZÖLDÁGHORDÁS, MÁJFA

- Pünkösdkor különféle magyarázatokkal a házakra, kerítésekre, istállókra zöld ágat tűznek. Általában a gonosz, rossz szellemek elhárításával magyarázzák vagy egyszerűen az ünnep jelképezésével, néhol pedig a lányos ház jeleként értelmezik. Zöldágként nyírfaágot, gyümölcsfaágot, leggyakrabban bodzát tűztek ki, a Dunántúlon Szent György-napkor, az ország többi részén pünkösdkor.
- Martonoson pünkösdi reggelére a házakat bodzaággal és pünkösdirózsával díszítették a század elején. Szájában az ablakba, kapura tették és a pünkösdi jelének tartották. Tiszaszigeten az ablakhoz, ablakpárkányhoz tűzték a bodzaágakat, ahol lány lakott. A századfordulón Dávodon azért tűztek pünkösdkor bodzát az ablakba, hogy a boszorkányok be ne mehessenek rajta.
- A zöldághordás pünkösdhöz kötődött egyes falvakban. Például Somogy megyéből a Magyar Népzene Tára két változatot is közöl. A szöveg is utal az ünnepre a nagycsepelyi változatban:

Jöjj átú, jöjj átú, te szép aranybúza,
ma vagyon, ma vagyon pünkösdi első napja,
holnap lesz, holnap lesz a második napja.
A mi utcánk aranyos, a tietek tik sz.ros

(Nagycsepely, Somogy m.; MNT II. 199. sz.)

- A Zemplén megyei Pányokon a pünkösdi zöldágjarást fendijózásnak nevezték. Énekelve mentek ki a közeli erdőre, ahol gallyakat törtek, visszajövet a falu utcáin eldobálták. A lányok összefogódzva vonultak végig, két lány kaput tartó keze alatt:

Bujj, bujj zöldág, zöld levelecske,
 Nyitva van az aranykapu, hadd bujjatok rajta.
 Nyisd ki rózsám kapudat, kapudat,
 Hadd kerüljem váradat, váradat,
 Szita, szita péntek,
 Szomorú csütörtök,
 Dob szerda.

Haj fendi, fendi, fendi jó
 Cinegemadár gönci jó.
 Vagy életem vagy halálom,
 Vagy tetőled el kell válnom,
 Édesem, kedvesem.

(Tátrai 1984: 252)

- Mint a zöld ág változata, a májusfa a pünkösdi ünnepeken is fontos szerepet kapott. Egyes vidékeinken ilyenkor állították a májuszfát, míg ott, ahol május elseje volt a felállítás hagyományosan megszabott ideje, az ünnepélyes kidöntésére került sor pünkösdkor. Galgamácsán például pünkösöd szombatján mentek a legények a fáért az erdőbe, aznap este hordták szét. Többek között a Zempléni-hegyvidék falvaiban is pünkösdkor állítják a májuszfát. A pünkösdi májuszfának a fiatalok mulatságával kapcsolatos két jellegzetes példája a csallóközi vámkerék és a szabadszállási jádzófa.
- A Csallóközben szokás volt a vámkerékállítás. 15 méter magas rúdra kocsikereket tettek, feldíszítették szalagokkal, borosüvegekkel. Az erre az alkalomra kinevezett bíró vagy csósz a párokat elfogta, és a lányokkal bírságot fizettetett. A mulatságot is a lányok rendezték, vám nélkül senki sem mehetett a kocsmába. A pénzt közösen mulatták el, úgy vélték, a bőséges evés-ivás a természetet is bőségre készíti.
- Szabadszálláson pünkösöd szombatján állították fel a májzfát, a jádzófát. A lányok csináltak a másnapi labdázáshoz labdát. A legények díszítették fel a fát azokkal a kendőkkel, amit a lányoktól kaptak. Pünkösdvasárnap kitáncolták a fát, hétfőn pedig bált rendeztek.

TÁNCMULATSÁGOK

- A magyar nyelvterületen mindenütt kedvelték a **pünkösdi bálakat**.
- Kalotaszegen például nem ismerték a pünkösdi királyválasztás, pünkösdi királynéjárás szokását. A fiatalságnak mégis jeles ünnepe volt, mert háromnapos táncot rendeztek ilyenkor.
- A múlt századi adatok szerint a pünkösdi táncmultságok összefüggésben voltak a pünkösdi királyválasztással.
- A Nyitra megyei falvakban a májusfaállítás szokása is a pünkösdi királyválasztással kapcsolódott össze. A szomorú pünkösdi király vezetésével jártak a legények adományt gyűjteni, amit azután elmulattak. A múlt századi leírás szerint a „szomorú királyt” a

kocsmában választották meg a legények. „A »szomorú király« kinek kötelessége, szomorú, komoly képet vágni – ha elneveti magát pár itcze bor vételére büntetetik, mit a legények a pünkösdi királyság után, a falut bejárván vigan elköltenek” (Részó Ensel 1867: 199).

PÁRVÁLASZTÓ, UDVARLÓ SZOKÁSOK

- Udvarlással, párválasztással kapcsolatos szokások is kapcsolódnak pünkösdhöz.
- Például a sárközi Szeremlén ilyenkor volt a pünkösdi ladikázás. Az udvarló legény szerelmi ajándékként díszes evezőt adott a választott lánynak. Zöld ágakkal feldíszített csónakon pünkösdi másnapján ladikáztak a fiatalok.
- „Topolyán a frissebb lányok búzavirágot, pipacsot hoztak a határból, s koszorút fontak belőle. Versenyeztek, hogy ki készül el hamarabb, a buzgóbbak még két óraor felkeltek. Az volt a virtus, ha megelőzhatték a szomszédokat. Egy-egy legényt is lehetett látni, ugyanis pünkösdi hajnalán annak a lánynak az ablakába kellett csempésznie a pünkösdi rózsát, akinek udvarolni szeretett volna, s cserébe el kellett lopni a lány búzavirágból font koszorúját” (Borus 1981: 47).
- Míg a fehérvasárnaphoz kapcsolódó mátkálás, komálás az egyneműek barátságkötését szolgálta, addig a pünkösdi mátkatálküldés a párválasztásban játszott fontos szerepet. Erről múlt századi leírás számol be. Egerben 8–10 éves kislány ünnepi ruhában, fején koszorúval vitte a tálat, melynek közepén koszorúra font kalács és egy üveg bor volt kendővel letakarva. A legény küldte a választott lányhoz, s ha tetszett a lánynak a legény, hasonló tállal viszonzta. A küldöncöt néhány krajcárral jutalmazták (Istvánffy 1911: 302).

HESSPÁVÁZÁS, TÖRÖKBASÁZÁS, BORZAKIRÁLY, RABJÁRÁS

- Az országszerte ismert szokások mellett voltak szűkebb területen ismert pünkösdi szokások is.
- Urvarhelyszéken, a Sóvidéken ma is élő szokás a **hesspávázás**. 10-12 éves leánykák és különböző korú fiúk választanak maguk közül egy királyt, egy királynét, egy királylányt és nyoszolyalányokat, a többiek pedig a zászlóvivők, a ludak. A hesspávázó csapat kora reggeli órákban indul (Alsósófalván vasárnap, Parajdon hétfőn) és énekelve bejárja a falut. A menet élén halad a király és a királyné. Alsósófalván közöttük megy a királylány, utánuk két sorban a zászlósok. Énekelve járják végig a falut. A kapott adományokat egymás között osztják el.
- Nyugat-Magyarország egyes vidékein, így Sopron megyében egy iskolásfiút **törökbasának** öltöztettek a társai. Szalmával, pelyvával tömték ki a nadrágját, testének felső részét gallyakkal, virágokkal borították be. A zöld ágakra még csengőt is tettek. A törökbasát két társa kísérte házról házra. Az udvaron pálcával ütötték, hogy ugráljon. A házbeliék pénzt és tojást adtak nekik. A szokáshoz törökkel kapcsolatos mondai hagyomány is fűződik (Dömötör T. 1983a: 58).
- Ugyancsak Győr-Sopron megyei községből ismerjük az ún. **borzakirályt**. Egyházasfalun bodzából készítettek számára harangszerű köpenyt, őt is mondóka kíséretében vitték a társai házról házra.
- Győr-Sopron megyei szokás az ún. **pünkösdi rabjárás** is. A pünkösdlő lányok után mentek a lábuknál összeláncolt fiúk „Segéljék ezeket a szegény katonarabokat!” adománykéréssel.
- E szokások feltehetően nyugat-európai hatásra a közvetlen szomszédságból származnak, ugyanakkor helyi elemekkel keveredtek.

PÁSZTOROK MEGAJÁNDÉKOZÁSA

- A **gazdasági jellegű szokások** közül pünkösdhöz fűződik sokfelé a pásztorok megajándékozása. A helyi szokásoknak megfelelően bizonyos ünnepélyes formák közt a pásztorok **bort és kalácsot** szoktak kapni a gazdától a kihajtott állatok számának megfelelő mértékben.
- Például Túrkevéen pünkösd reggelén a csordással ment a felesége vagy a gyereke. Amikor a gazdák hallották, hogy dudál, kivitték a kapuba a fonott kalácsot és itallal is kínálták. A pásztor boldog pünköszdi ünnepet kívánt.
- Tiszalökön pedig, mikor a gazdasszony kihajtotta reggel a csordára a tehenet, kalácsot, bélest vitt a legelőre. A csordás felesége az ajándéknak külön lepedőt terített. A kondásnak a kapuba adták az ajándékot (Ujváry 1975: 114–115).
- Hajdúböszörményben a legjelentősebb ajándékozási nap pünkösd volt. Ilyenkor minden pásztor, a gulyás, csikós, csordás, juhász és kondás kapott ajándékba kalácsot, 1 liter bort (Barna 1979: 212).

PÜNKÖSDI HIEDELMEK

- Pünköszdel kapcsolatos **időjárás- és termésjóslásra** is van példa.
 - Gyimes-völgyben úgy tartották, ha ilyenkor esik, akkor jó termés várható.
 - Baranyában, Palicson is mondják: „Ha pünköszkor szép az idő, sok bor lesz.”
 - Az eső azonban nem kívánatos, mert a „pünköszdi eső ritkán hoz jót” (Penavin 1988: 94).
- Magyar nyelvterületen nincs a pünkösznek boszorkányos jellege, mint a szláv néphagyományban. A keleti szlávoknál jellegzetes az **ünnep kapcsolata a vízzel**. Erre csak szórványos adataink vannak, például Szegeden egykor a lányok nemcsak nagypénteken, nagyszombaton, hanem pünköszkor is megfürödtek a Tiszában. A pünköszdi harmattal kapcsolatosan is élt az a hit, hogy gyógyító-, varázsereje van. Turán pünköszkor harmatot szedtek, amit a szembaj ellen tartottak foganatosnak. A zsebkendőbe szedett harmatot pedig a szeplő ellenszerének. Turán a falon függő szentkép elé virágokat is tesznek, például vadbodzát, ha valaki beteg, ebből főznek neki teát.
- Mint minden nagy ünnepen, ilyenkor is tiltották az állatok befogását és a kenyérsütést is.